

АНОТАЦІЯ

Титаренко Яна. Використання засобів виразності театру ляльок у сценічних адаптаціях поетичних творів Ліни Костенко (на прикладі роботи «Казка про Мару»). Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Наукове обґрунтування творчого мистецького проєкту на здобуття освітньо-творчого ступеня доктора мистецтва за спеціальністю 026 «Сценічне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»), Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенко-Карого, Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2026.

Актуальність. Поетичні тексти доволі широко представлені в репертуарі сучасного українського театру ляльок. Варто наголосити, що у 1920 — 1930-х роках, з моменту переходу цього різновиду театру з вуличної сцени (вертепні дійства та ширмові комедії з українською версією народного героя Петрушки) на професійний кін (мережа стаціонарних інституційних закладів, що їх фінансує та підтримує держава), поетичне слово було одним з важливих шляхів побудови художнього діалогу з глядачем. Зазвичай це були адаптації віршованих байок, народних або ж авторських казок («Музики» Леоніда Глібова у Київському театрі ляльок, «Праля» у Всеукраїнському Показовому театрі в Харкові). Варто наголосити, що віршоване слово часто-густо розглядалося основоположниками українського професійного театру ляльок як зручний інструмент донесення сенсів вистави, активним тригером включення публіки (переважно дитячої аудиторії) до інтерактивної взаємодії з акторами і ляльками (питання-відповіді, підтримка дій протагоніста у критичні моменти повороту сюжету тощо).

Разом з цим вистави за поетичними текстами (прикметно, що переважно українських авторів та авторок) і досі є доволі популярними серед українських лялькарів. Протягом останніх театральних сезонів були втілені наступні вистави за віршованими текстами: «Вертеп. Війна. Вірші» за Сергієм Жаданом у Харківському державному академічному театрі ляльок ім. В. А. Афанасьєва (2023), «Лісова пісня» Лесі Українки у Київському академічному театрі ляльок (2025), «Цар Плаксій та Лоскотон» Олександра Олеся у Полтавському академічному обласному театрі ляльок (2024), Чернівецькому академічному обласному театрі ляльок (2025), «Вовк та семеро козенят» Катерини Лук'яненко та Марії Патокової в Івано-Франківському академічному обласному театрі ляльок імені Марійки Підгірянки (2025). Кожна вистава природно відрізняється індивідуальним підходом постановників до роботи з художніми тропами. Отже, віршовані тексти і досі представляють питому частку сучасного репертуару театру ляльок України.

Актуальності цьому дослідженню надає аналіз такого феномену, що отримав у професійному українському театрознавстві визначення як поетичний театр ляльок. Його художнє побутування на професійному ляльковому кону часів відновленої незалежності України зазвичай пов'язують з іменами хмельницьких лялькарів – режисера Сергія Брижана та художника Михайла Ніколаєва.

Вперше в історії українського лялькарства втілено міфопоему Ліни Костенко «Казка про Мару» (Львівський академічний театр ляльок, 2025 р.) і, відповідно, вперше проаналізовано шляхи сценічної адаптації різних творів поетеси в лялькових постановках театрів України. Попри багатий і різноманітний досвід, пов'язаний з практикою адаптації українськими лялькарями різноманітних поетичних, римованих творів у своїх виставах, варто наголосити, що до поетичного доробку української поетеси лауреатки Шевченківської премії, Премії Антоновичів, кавалерки

Ордену Почесного легіону Ліни Костенко режисери та художники театру ляльок майже не зверталися. До моменту створення творчого мистецького проєкту «Казка про Мару», що його аналіз надається у запропонованому науковому обґрунтуванні, лише один професійний театр ляльок України мав у своєму репертуарі виставу за мотивами поезій письменниці («Вже почалось, мабуть, майбутнє...», Хмельницький академічний обласний театр ляльок, 2024 р.).

Прем'єра «Казки про Мару» відбулася 27 вересня 2025 р. на основній сцені Львівського академічного театру ляльок і відтоді увійшла до репертуару закладу. Попри непопулярність цього раннього в творчості Ліни Костенко і насправду призабутого читачами твору «Казка про Мару» (1958 р.), його можна впевнено вважати пратвором, чернеткою задуму, втіленого поетесою двадцять років потому у найславетнішому своєму історичному романі у віршах «Маруся Чурай» (1979 р.). Особливої актуальності це дослідження набуває у контексті нещодавньої реалізації Івано-Франківським національним академічним драматичним театром імені Івана Франка резонансного проєкту постановки «Маруся Чурай» (прем'єра 4 квітня 2026 р.).

У дослідженні розглядаються авторські (режисерська та сценографічна) концепції інтерпретації міфопоєми «Казка про Мару», прийоми роботи із засобами виразності театру ляльок і театру об'єкта у канві самої постановки, методологія роботи з акторським ансамблем та компонентами вистави (звуко-шумовий ряд, світлова партитура, мультимедійні проєкції). Важливо підкреслити, що робота над зазначеним творчим мистецьким проєктом за поетичним текстом Ліни Костенко також позначилася і на інших роботах режисерки Яни Титаренко. Зокрема результати її теоретично-пошукової та педагогічно-методологічної активності зреалізувалися в іншій постановці за поезіями Ліни Костенко. Йдеться про виставу «Лабіринти мистецтва», що представляє

винахідливий поетично-ляльковий колаж з сімнадцяти поезій. Виконавці вистави – студенти Львівського національного університету імені Івана Франка, кафедри театрознавства та акторської майстерності імені Богдана Козака.

Незважаючи на те, що поетична спадщина визнаної геніальної поетеси Ліни Костенко доволі яскраво представлена на сцені сучасного театру України («Маруся Чурай» в Івано-Франківському національному академічному драматичному театрі ім. Івана Франка (4 квітня 2026 р.), «Сніг у Флоренції» в Рівненському академічному музично-драматичному театрі (27 березня 2026 р.), «Маруся Чурай» у Полтавському академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. М. В. Гоголя (4 липня 2019 р.), «До тебе в сни...» у Національному академічному українському драматичному театрі ім. Марії Заньковецької (2 лютого 2020 р.), «Маруся Чурай» у Київському національному академічному театрі оперети (9 лютого 2018 р.), «Побачення з пані поезією» у Львівському академічному обласному музично-драматичний театрі ім. Юрія Дрогобича (20 листопада 2016 р.), «Я вам цей борг ніколи не залишу» у Дніпровському національному академічному українському музично-драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка (лютого 2015 р.), «Маруся Чурай» у Миколаївському національному академічному українському театрі драми та музичної комедії (1 листопада 2014 р.). Міфопоема Ліни Костенко ніколи досі не одержувала своєї сценічної інтерпретації. Отже, звернення саме до цього матеріалу обумовлює своєчасність і актуальність запропонованого творчого мистецького проєкту. Унікальність цієї вистави підкреслює і той факт, що перше прочитання зазначеної міфопоєми відбулося на сцені саме театру ляльок і з використанням засобів виразності саме цього виду театру.

Мета дослідження – висвітлити художню специфіку твору «Казка про Мару» як такого, якому пасують виражальні засоби театру ляльок,

розкрити власну режисерську концепцію вистави «Казка про Мару» на сцені Львівського академічного театру ляльок, враховуючи особливості поетики та риси сценічності творів Ліни Костенко.

Методи дослідження: текстологічний аналіз – з метою розкрити ідейно-художні засади тексту міфопоеми Ліни Костенко «Казка про Мару»; компаративний – задля виявлення відмінностей і своєрідностей у підходах режисерів до постановок творів Ліни Костенко, зокрема у режисерських рукописах інсценізацій; семіотичний – для розкриття знакової системи у виставах театру ляльок, зокрема за творами Ліни Костенко; типологічний – для класифікації наявних вистав за типом застосованих у них ляльок, масок, тіней, об'єктів; емпіричний – для перевірки у процесі власної постановки теоретичних засад роботи у театрі ляльок з поетичним матеріалом Ліни Костенко; інтерпретологічний – для розкриття та характеристики режисерських і сценографічних, а також акторських трактувань творів та образів Ліни Костенко у театрі ляльок.

Наукова новизна дослідження:

1. Виконано повноцінну художньо-наукову реалізацію ідеї адаптації на сцені театру ляльок міфопоеми Ліни Костенко «Казка про мару», в якій поетичні тропи уречевлюються у образах, які створені за допомогою засобів виразності цього виду театру (лялька, маска, тантамареска, об'єкт, тінь).
2. Вперше було розглянуто проблему сценічного втілення творів Ліни Костенко на сцені театру ляльок України та кореляції змісту, проблематики творів поетеси із засобами виразності цього виду театру.
3. Введено у театрознавчий обіг тексти режисерських інсценізацій за поезіями та поемами Ліни Костенко (Яна Титаренко, Юрій Чайка, Володимир Підцерковний).

4. Здійнено серію інтерв'ю з провідними лялькарями України (Олександр Куцик, Юрій Чайка, Інесса Кульчька, Микола Карпенко, Ірина Остюк, Анжела Семчук) на тему авторської інтерпретації творів Ліни Костенко у лялькових виставах.
5. Практично доведено можливість інтеграції поезій Ліни Костенко для опанування студентами-лялькарями різновидів театральних ляльок, тростинної зокрема, її анатомії, пластики та ритміки.
6. Окреслено широкий спектр художнього потенціалу поетичного слова (Ліни Костенко, зокрема) як міцної складової сучасного репертуару українського театру ляльок, доведено його перспективність для подальшої перформативної практики лялькарів.

Наукове обґрунтування складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Ключові слова: театр ляльок України, режисура театру ляльок, поетичний театр, інсценізація, адаптація, міфопоема, Ліна Костенко, «Казка про мару».

ABSTRACT

Tytarenko Yana. The use of expressive means of puppet theatre in stage adaptations of Lina Kostenko's poetic works, using the example of "Kazka pro Maru (The Tale of Mara)". Qualifying scientific work as a manuscript.

Scientific substantiation of a creative artistic project for the educational and creative degree of Doctor of Arts in the speciality 026 "Staging Arts" (branch of knowledge 02 "Culture and Art"), Ivan K. Karpenko-Karyi National University of Theatre, Cinema and Television, Kyiv, the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2026.

Research topicality. Poetic texts are widely represented in the repertoire of contemporary Ukrainian puppet theatre. It is worth noting that in the 1920s and 1930s, from the moment this form of theatre transitioned from the street

stage (nativity plays (vertep) and screen comedies featuring the Ukrainian version of the folk character Petrushka) to the professional stage (a network of permanent institutional units that financed and supported by government), spoken poetry was one of the important ways of building an artistic dialogue with the audience. Typically, these were adaptations of verse fables, folk tales, or authors' fairy tales (Leonid Hlibov's "Muzyky (Musicians)" at the Kyiv Puppet Theatre, "Pralia (Laundrywoman)" at the All-Ukrainian Show Theatre in Kharkiv). It is worth emphasising that poetic expression was often viewed by the founders of Ukrainian professional puppet theatre as a convenient tool for conveying the meaning of the performance, an active trigger for engaging the audience, primarily children, in interactive communication with the actors and puppets (questions and answers, support for the protagonist's actions at critical moments in the plot twist, etc.).

At the same time, performances based on poetic texts (notably, predominantly by Ukrainian authors) remain quite popular among Ukrainian puppeteers. The following performances based on poetic texts have been staged in recent theatre seasons: Serhii Zhadan's "Vertep. Viina. Virshi (The Nativity Scenes. War. Poems)" at V.A. Afanasiev State Academic Puppet Theatre, Kharkiv (2023), Lesya Ukrainka's "Lisova pisnia (The Forest Song)" at the Kyiv Academic Puppet Theatre (2025), Oleksandr Oles' "Tsar Plaksii i Loskoton (King Weeper and Tickler)" at the Poltava Regional Academic Puppet Theatre (2024), and Kateryna Lukyanenko's and Mariia Patokova's "Vovk ta semero kozeniat (The Wolf and the Seven Young Kids)" at Mariika Pidhirianka Academic Regional Puppet Theatre, Ivano-Frankivsk (2025). Each performance is naturally distinguished by the directors' individual approach to working with artistic tropes. Consequently, poetic texts still represent a significant portion of the contemporary Ukrainian puppet theatre repertoire.

The relevance of this study lies in its analysis of a phenomenon, which has been defined in professional Ukrainian theatre studies as poetic puppet

theatre. Its artistic existence within the professional puppet industry since Ukraine's restored independence is usually associated with the names of Khmelnytskyi puppeteers, director Serhii Bryzhan and artist Mykhailo Nikolaiev.

For the first time in the history of Ukrainian puppetry, Lina Kostenko's mythopoeme "Kazka pro Maru (The Tale of Mara)" (Lviv Academic Puppet Theatre, 2025) has been staged. Consequently, for the first time, the methods of stage adaptation of various works by the poetess in puppet productions by Ukrainian theatres have been analysed. Despite the rich and diverse experience of Ukrainian puppeteers in adapting various poetic and rhymed works into their performances, it is worth noting that the poetic legacy of the Ukrainian poetess, a winner of the Shevchenko Prize, the Antonovyches Prize, and a Chevalier de la Légion d'honneur, has not been addressed. At the time of the creation of the artistic project "Kazka pro Maru", whose analysis is presented in the proposed scientific substantiation, only one professional puppet theatre in Ukraine had a performance based on the poetess' poems in its repertoire ("The Future Has Already Begun, Perhaps...", Khmelnytskyi Regional Academic Theatre).

The premiere of "Kazka pro Maru" took place on 27 September, 2025, on the main stage of the Lviv Academic Puppet Theatre and has since become part of the theatre's repertoire. Despite the unpopularity of this early Lina Kostenko's work and, indeed, somewhat forgotten by readers, "Kazka pro Maru" (1958) can confidently be considered a preface, a rough draft of the idea the poetess embodied twenty years later in her most famous historical novel in verse, "Marusia Churai" (1979). This study is of particular relevance in the context of the recent production of "Marusia Churai" by the Ivan Franko National Academic Drama Theatre in Ivano-Frankivsk (premiere was on 4 April, 2026).

This study examines the author's (director's and set designer's) concepts for interpreting the mythopoeme "Kazka pro Maru", techniques for working with the expressive means of puppet theatre and object theatre within the

production itself, and the methodology for working with the cast and components of the performance, viz. sound and noise series, dramatic light score, and multimedia projections. It is important to emphasise that the work on this creative artistic project, based on Lina Kostenko's poetic text, also influenced director Yana Tytarenko's other works. Specifically, the results of her theoretical exploration and pedagogical and methodological work were realised in another production based on Lina Kostenko's poetry. This production is "Labyrinths of Art," an inventive, poetic and puppet collage of seventeen poems. The performers were students from the Ivan Franko National University in Lviv, Bohdan Kozak Department of Theatre Studies and Acting Art.

The poetic legacy of the recognised genius poetess Lina Kostenko is quite vividly represented on the stage of Ukrainian theatre during the Independence era. This is primarily due to productions in the last decade alone such as "Marusia Churai" at Ivan Franko National Academic Drama Theatre in Ivano-Frankivsk (4 April, 2026), "Snih u Florentsii" at the Rivne Academic Music and Drama Theatre (27 March, 2026), "Marusia Churai" at Mykola V. Hohol Academic Regional Ukrainian Music and Drama Theatre in Poltava (4 July, 2019), "Do tebe v sny... (To You in Dreams...)" at Mariia Zankovetska National Academic Ukrainian Drama Theatre in Lviv (2 February, 2020), "Marusia Churai" at the Kyiv National Academic Operetta Theatre (9 February, 2018), "Snih u Florentsii" (Snow in Florence) at "Post Scriptum" Theatre in Kharkiv (25 August, 2018), "Pobachennia z pani Poesiieiu (A Date with Lady Poetry)" at Yurii Drohobych Academic Regional Music and Drama Theatre in Lviv (20 November, 2016), "Ya vam nikoly borh tsei ne zalyshu (I Will Never Leave You This Debt)" at T. H. Shevchenko National Academic Ukrainian Music and Drama Theatre in Dnipro (15 February, 2015), "Marusia Churai" at the Mykolaiv National Academic Ukrainian Drama and Musical Comedy Theatre (1 November, 2014) and many others.

Lina Kostenko's mythopoeme has never been staged before. Therefore, the use of this material specifically determines the timeliness and relevance of the proposed creative artistic project. The uniqueness of this performance is further emphasised by the fact that the first performance of this mythopoeme took place on the stage of a puppet theatre, utilising the expressive means of this particular theatre.

The research goal is to highlight the artistic specificity of "Kazka pro Maru" as one that is suitable for the expressive means of puppet theatre, to reveal the director's own concept for the play "Kazka pro Maru" on the stage of the Lviv Academic Puppet Theatre, taking into account the poetic and scenic features.

Research methods: textual analysis to reveal the framework and artistic foundations of the text of Lina Kostenko's mythopoeme "Kazka pro Maru"; comparative one to identify the differences and originalities in the directors' approaches to staging Lina Kostenko's works, in particular, in the director's manuscripts of dramatisations; semiotic one to reveal the sign system in puppet theatre performances, including those based on Lina Kostenko's works; typological one to classify existing performances by the type of puppets, masks, shadows, and objects used in them; empirical – for verification through the process of the author's own staging practice of the theoretical foundations of working in puppet theatre with the poetic material of Lina Kostenko; interpretological one to reveal and characterise the director's, scenographic and acting interpretations of Lina Kostenko's works and images in puppet theatre.

The scientific novelty of the study:

1. A full-fledged artistic and scientific implementation of the idea of adapting Lina Kostenko's mythopoeme "Kazka pro Maru" for the puppet theatre stage was completed. In this adaptation, poetic tropes

were embodied in images created using the expressive means of this type of theatre (puppet, mask, tantamaresque puppet, object, shadow).

2. For the first time, the problem of the scenic embodiment of Lina Kostenko's works on the stage of Ukrainian puppet theatre, as well as the correlation between the content and themes of the poetess' works and the expressive means of this type of theatre was examined.
3. The texts of directorial adaptations of Lina Kostenko's poetry and poems, written by Yana Tytarenko, Yurii Chaika, and Volodymyr Podtserkovnyi, were introduced into theatre studies.
4. A series of interviews with leading Ukrainian puppeteers, namely Oleksandr Kutsyk, Yurii Chaika, Inessa Kulchka, Mykola Karpenko, Iryna Ostiuk, and Anzhela Semchuk, was conducted on the topic of the author's interpretation of Lina Kostenko's works in puppet performances.
5. The feasibility of integrating Lina Kostenko's poems to help student puppeteers master the various types of theatrical puppets, particularly cane puppets, their anatomy, movement, and rhythm was demonstrated.
6. The broad artistic potential of the poetic word, in particular, Lina Kostenko's, was identified as a strong component of the contemporary repertoire of Ukrainian puppet theatre, and demonstrated its potential for further puppet performance practice.

The scientific rationale consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a list of references and appendices.

Key words: puppet theatre of Ukraine, puppet theatre directing, poetic theatre, dramatisation, adaptation, mythopoeic, Lina Kostenko, «Kazka pro Maru (The Tale of Mara)».